

ASSAIG D'INTERPRETACIÓ DE L'ONOMÀSTICA DE LA TERCERA PART I L'EPÍLEG DE *LA BEN PLANTADA*

Josepa BOSCH I AMADÓ

INTRODUCCIÓ: Feia molt de temps que no havia llegit «La Ben Plantada» quan el llibre em va caure a les mans mentre cercava un text per a centrar el treball que el Dr. Moreu-Rey ens demanava al curs de doctorat «El nom propi a la Literatura». Vaig triar la Tercera Part i l'Epíleg de l'obra perquè vaig considerar que ja hi havia prou material i perquè treballar tot el llibre em va semblar una tasca massa compromesa per a qui s'enfrontava per primera vegada amb aquesta matèria. A mesura que vaig endinsar-me en la lectura i vaig aprofundir en el motiu que empenyia en Xènius a usar el nom propi amb tanta profusió, vaig deduir que l'emprava, sobretot, per a dir-nos les coses amb una subtileza extrema essent el màxim de convincent; per a fer comparacions entre personatges amb el mínim de paraules; per a apropar-los o allunyar-los, segons corresponia, pels apel·latius que els dedicava i per a obtenir un paral·lelisme entre l'estil del discurs i el contingut que, tot sovint, recolzava en el nom propi.

Moltes vegades, Xènius empra el nom propi en funció ambientadora per a fer volar la nostra imaginació envers escenaris llunyans. D'altres el substitueix per apel·latius molt curiosos, que assimilen o enfronten personatges. Però sempre l'usa de manera conscient i acurada com si, abans de la redacció total de l'obra, hagués perfilat cada idea i hagués previst cada situació o personatge i, també, els noms propis que hauria d'emprar per a descriure'ls en cada capítol.

Dins aquest fragment de «La Ben Plantada», Eugeni d'Ors només va utilitzar dos noms propis inventats: el renom de la seva protagonista i el seu propi pseudònim, Xènius. Va recórrer a noms reals –Antropònims, prenom, cognoms i hipocorístics, i Topònims: microtopònims i macrotopònims–, fins i tot per anomenar els seus personatges de ficció. Aquest assaig té per objecte intentar de justificar l'ús dels noms propis emprats per Xènius, en relació amb el contingut, i tractar d'interpretar els noms substituïts dels personatges de la seva ficció.

Eugeni d'Ors utilitza una sèrie d'apel·latius molt extensa per a anomenar la protagonista de les glosses recollides a la seva obra cabdal, *La Ben Plantada*: La

protagonista és anomenada pel seu prenom, Teresa; pel renom Ben Plantada, inventat per Xènius, i per una sèrie riquíssima d'apel·latius que copio a continuació, tot indicant les vegades que apareixen dins la 3ª part i l'Epíleg de l'obra: Ben Plantada (35 v); Teresa (12 v); la nostra Teresa (7 v); la nostra amiga (2 v); l'excelsa criatura; l'excelsa minyona; la nostra respectada Presidenta; la nostra presidenta; professora de vida; la silenciosa; la distreta; la lunar sonàmbula; Doctora d'harmonia; la Tradició.

Capítols VII i VIII: l'amiga; la meva amiga.

Aquesta extensíssima sèrie, de subjectivitat abassegadora, deixa traslluir les qualitats de la Teresa i els sentiments que Xènius vol que susciti la protagonista de les seves Glosses, que ha de ser exemple de vida i patró de la Raça catalana. És per això que també l'anomena implícitament la Raça i el Poble, elevant volgutament aquests termes simbòlics a nom propi i escrivint-los en majúscules.

Impacte del nom Teresa. Les consonants utilitzades donen un efecte contundent (t), heroic (r) i alhora suau i femení (s) al prenom. Pel fet de ser fonemes anteriors, el mot ens suggereix que la usuària és un personatge elegant i civilitzat. La suavitat que confereix al mot la «essa» queda refermada per la proximitat articulatòria de la vibrant simple i de les vocals utilitzades i fins i tot el perfil del mot autografiat. Malgrat no haver trobat documentació sobre la classe social de les senyores que usaven aquest nom a començament de segle, intueixo que el prenom, Teresa, va estar molt ben trobat per Xènius. Un cop analitzat l'impacte del nom, resulta fàcil d'imaginar que una jove heroïna burgesa es digués així, car el nom no està documentat com a aristocràtic ni sembla poblejà (com Tresa, Tresina...).

Ben Plantada causa un efecte més contundent, sonor i musical que el prenom. El predomini de vocals i consonants sonores dóna al renom el seu aire de musicalitat. La contundència no és deguda, només, a l'efecte acústic, car també impacta al lector l'efecte visual. Hom podria considerar l'aspecte arrodonit de les dues inicials majúscules relacionat amb la femineïtat de la protagonista. L'ús del renom evidencia la motivació lògica de l'efecte que Xènius va voler crear en el lector. Ben Plantada és un nom molt ben trobat per l'impacte que ens produeix en llegir-lo i per la seva semàntica que, d'una banda, ens manifesta l'aparença física de Teresa i, de l'altra, ens suggereix la idea de dona arrelada a una terra, la seva, la Pàtria de la seva Raça.

Els altres substitutius del prenom Teresa han estat utilitzats per a provocar determinats sentiments o sensacions en el lector

a) vinculació i afecte de l'autor/lector envers la protagonista: la nostra amiga; la nostra Presidenta; la nostra Teresa; l'amiga; la meva amiga.

b) admiració pel seu aspecte i qualitats: la ben Plantada; l'excelsa criatura; la silenciosa.

c) magnificació del personatge que ha d'esdevenir exemple de vida per als ca-

talans: la nostra respectada Presidenta; professora de vida; Doctora d'harmonia.

D'altra banda, hom percep una mena de voluntat d'establir, entre tots aquests noms, una relació fonètica, car la major part d'ells són plans i d'això se'n deriva una clara relació d'assonància que aconsegueix oferir-nos un ritme pausat i elegant, que Xènius sembla utilitzar per a constatar, en paral·lel, allò que diu.

Només un d'aquests apel·latius és agut, potser, precisament, per a destacar-lo per contrast d'entre els altres: «Ella representava *la Tradició*.»

Teresa al capítol IV ja no és «la Doctora d'harmonia», ja no és «la Tradició» perquè ens ha deixat pel seu promès. Eugeni d'Ors en lloc de dir que la seva absència ens ha fet perdre l'ordre i l'harmonia i ens ha deixat en el caos, utilitza una llarga sèrie d'apel·latius i escriu: «tornem a ésser com: – els modernistes; – els qui escriuen Cartes de Fora a la Campana de Gràcia».

Per significar que la pèrdua de la Ben Plantada ens fa tornar al desordre, la violència i la lluita per a conservar el país i la raça, Xènius diu: «tornem a ésser com: – don Joan de Serrallonga; – els almogàvers; – els guerrillers; – els carlistes».

«Tornem a ésser africans, perquè allò europeu, allò clàssic que hi ha en nosaltres, només el culte a la Ben Plantada ho pot mantenir, acréixer i restaurar». Ella representa l'ordre, la mesura, el cànon, l'elegància i el civilisme mediterrani que els noucentistes, per aquelles dates, s'esforçaren en conrear.– Tot el capítol IV és reblit d'apel·latius de connotacions culturals evidents per als homes de cultura de la nostra terra, utilitzats, intueixo, amb voluntat d'esdevenir molt explícit pel que fa a referències històrico-literàries amb el mínim de paraules i el màxim de discreció. El títol «On es consuma la Tragèdia» ens il·lustra per si sol el drama que suposa la deserció de la Ben Plantada.

En referir-se al pretendent de la Teresa, l'autor no utilitza cap nom propi evident, òbviament perquè no li interessa anomenar-lo, només pretén caricaturitzar-lo: ell; el diputat; l'aprenent dramaturg; el jove diputat; el jove diputat demòcrata; aquest jove modernista.

A més a més el relaciona en l'espai geogràfic per mitjà de macrotopònims foranis: Galícia, Espanya, Madrid i San Sebastián. I sembla voler magnificar les diferències amb la Teresa, contraposant el seu Kursal de San Sebastián a la Rabassada barcelonina. Tot plegat, presenta una considerable càrrega de xenofòbia.

La Teresa, presentada per Xènius com a cànon del noucentisme, rebutja el pretendent, perquè no és un diputat català i perquè és modernista. En canvi, quan D'Ors fa referència al promès de Teresa l'anomena respectuosament:

ell	(ell)
el promès de la Teresa	(la Teresa)

el ben plantat	(la Ben Plantada)
el minyó	(l'excelsa minyona)
el meu promès	(per la Ben Plantada)

«El promés de la Ben Plantada és digne d'ella». Xènius sembla voler-ho demostrar a través del paral·lelisme dels noms que utilitza per a designar-los i, pel fet que ambdós tenen com a residència habitual Barcelona, a diferència de l'anterior pretendent que no residia a casa nostra i no era català.

El capítol intitulat «On és conegut el promés de la Ben Plantada» malgrat donar-nos un perfil agradós del «ben plantat» constitueix una «espantosa tragèdia» entre d'altres raons perquè «L'Anècdota s'ha menjat la Categoria». Xènius, noucentista emmirallat en el món clàssic, eleva a nom propi aquests mots per èmfasi i sembla dir-nos que la cosa fugaç i efímera ha vençut tot allò de perdurable que per les diferents escoles filosòfiques és la Categoria. I això quan el promès entra en la vida de la Ben Plantada i, per tant, influeix en el seu àmbit d'irradiació.

Xènius per tal de perfilar el caràcter i qualitats de la seva heroïna, al capítol titulat «Fidel contrast», la relaciona amb d'altres personatges als qui sempre, per contrast, excel·leix:

- és filla d'una dama antiga «del temps de Maria Castanya».
- la senyora Pona critica la nostra heroïna perquè la Ben Plantada representa la modernitat en front de la carrincloneria. L'hipocorístic Pona produït per afèresi sobre el diminutiu de Josepa, Josepona, ens il·lustra per si sol aquest personatge.
- Botticelli (-1510) un dels pintors més expressius de les darreries del quatre-cents italià és superat amb humanitat per la Gioconda pintada el 1505 per Leonardo de Vinci. Aquesta referència artística tan mediterrània fa palesa una altra de les qualitats de la Teresa que excel·leix de molt en humanitat a La Gioconda.
- La Damisel·la Beneïda possible personatge pre-rafaelita, arquetipus de la bellesa, la puresa, la virtut, la innocència i l'amor pur a l'estil de la Beatriu de Dante, és superada en tot per la Ben Plantada.
- La glòria, pompa i honor de vida de la Teresa, són eternes. En això supera les altres heroïnes de novel·la que «solen finir quan el llibre fina».
- Xènius assimila la doctrina de la Ben Plantada a la de Pitàgoras a Crotona el s. VI a.C., que fou un moviment filosòfic, polític, religiós i científic que contribuï a la formació del racionalisme occidental.

Algun d'aquests noms propis han estat utilitzats per a designar els personatges que a Xènius interessa de contrastar amb la Ben Plantada; però, a més a més, han estat usats en funció ambientadora en el temps i/o en l'espai.

Com a contrast a l'ús sistemàtic de diferents tipus de noms propis en els capítols precedents i següents, el capítol v referma la profunda sensació de desola-

ció que produeix en l'entorn la deserció de la Ben Plantada amb la quasi total absència de noms propis. L'autor només n'utilitza un, el Sant Rosari, connectat amb la religió i amb la càrrega de misticisme, rutina i pessimisme que traspua tot el capítol.

A la sisena glossa, Xènius dedica un «Sonet de Ronsard» a la seva heroïna, que Teresa contesta al capítol següent «On la Ben Plantada contesta al Sonet de Ronsard». (Ronsard (-1524) poeta francès del grup La Pleiade, format per joves entusiastes humanistes, pugnava per la imitació dels postulats grecollatins i un major rigor formal. El sonet del Llibre segon dels «Sonnets pour Helène» copiat per D'Ors és un dels molts poemes que escrigué Ronsard inspirat per Hélène Surgères, dama d'honor de Catalina de Mèdici.) Simptomàticament, a la contesta, la Ben Plantada ha pres patró de Ronsard... I, encara més: l'autor utilitza un altre nom propi, Werther, que resta assimilat a Teresa. La Ben Plantada s'ha llançat a l'amor com feu Goethe durant la seva vida i a través de Werther, un dels seus herois. Els noms propis utilitzats per Xènius en aquestes dues glosses constitueixen referències culturals molt ben trobades que l'autor eleva aquí a la categoria de símbols.

«L'ascensió de la Ben Plantada», capítol VIII, utilitza el recurs narratiu clàssic del somni que emprà també Bernat Metge, el nostre millor humanista, en la seva obra de descàrrec «Lo Somni». El procediment recorda Ciceró: Xènius fatigat i turmentat per la pèrdua soferta, s'adorm i somnia «el somni que, amb l'ajuda de Déu, provaré de narrar-vos». Tota la narració té el caràcter d'una tragèdia clàssica.

Els noms propis que utilitza Xènius en aquest capítol són imprescindibles per a donar-li el sentit que ell vol imprèmer al seu somni clàssic. El seu ús obeeix a diverses funcions i usos:

a) Macrotopònims per a situar el somni en l'espai geogràfic que, atesa la seva funció ambientadora, permeten d'identificar un escenari amb l'altre: – Itàlia; – Roma; – Tívoli; – Verona; – Mediterrani; – Orient.

b) Noms de persona que constitueixen referències clàssiques i tenen la funció de fer volar la fantasia envers la història i la filosofia del nom clàssic: – Juli Cèsar; – Sòcrates; – Plató.

c) Noms de lloc de funció ambientadora, dels quals els tres primers perfilen el caràcter bucòlic de la narració: – Jardins de la villa d'Hipòlit d'Este; – Casino Cincentista; – Giardino Giusti; – Santa Maria en Organo.

Vull fer notar la diferència existent entre el nom propi Casino emprat per Xènius en aquest capítol i el Casino del capítol I. El «Casino cincentista» del capítol VIII ens emmarca el somni de l'autor en un paradisiac jardí decadentista de connotacions luctuoses –«xiprers, tan negres i vellutats, i profunds...», a la part alta del qual situa un petit palauet, el «Casino cincentista, que és petit i harmoniós i degradat de pintura, com un joiell leprós». El Casino del capítol I, «Fisiologia de la Ben Plantada» que, com indica el títol, descriu els hàbits fisiològics

de la nostra dama-símbol, fa referència al lloc d'esbarjo, reunió i joc que hom acostumava a freqüentar en els petits llocs d'estiueig.

El mateix autor esdevé protagonista de l'obra quan, en el somni, la Teresa s'adreça a Eugeni d'Ors increpant-lo a l'estil clàssic i anomenant-lo cinc vegades pel seu renom, *Xènius*. Tots els noms propis utilitzats per tal d'ambientar el somni queden perfectament emmarcats pel to oratori del discurs. Teresa compara el necessari ressorgiment de la pàtria al llegendari naixement de *Cypris*, Xipre; increpa en Xènius, representant dels homes de la seva Raça, a batallar envers Orient, com Itàlia, en nom de la victòria, simbolitzada per *Nike*, i la religió, representada pel *Pare Pontífex*; aconsella de recuperar els ensenyaments i la filosofia clàssiques de *Sòcrates* i *Plató*, i demana de rebutjar les falses tendències: «decaurà el culte impur del *Vedell*». Aconseguirà per aquest camí la recuperació del classicisme mediterrani: «Aleshores veuràs la noblesa de la teva fina *Raça* resplendir en tota la seva claror». Aquest llarguíssim paràgraf deu el seu sentit, expressivitat i riquesa, a l'extraordinari ús del nom propi que fa l'autor.

El títol del capítol «L'ascensió de la Ben Plantada» és, semànticament, molt apropiat, car la Ben Plantada, acomplerta la seva missió de restaurar l'ideari de la catalanitat, abandona la pàtria «ascendint calmosa les inacabables graonades del jardí...», i pujant al cel per esdevenir una rutilant estrella; i diu, Xènius, «... no sabré donar mai a l'estrella altre nom, sinó el nom dolcíssim de Ben Plantada».

A l'Epíleg, Nando, l'home del Poble ha après «les lliçons estudiades a la Bíblia magnífica», és a dir, les ensenyances de la Ben Plantada i, segons Xènius, es disposa a servir la pàtria amb el seu treball quotidià. L'autor, en referir-se a Nando, empra una llarga sèrie d'apel·latius que tenen la funció de perfilar els seus trets físics i el seu caràcter: – Nando (5 v); – mon brau pescador; – el marge; – el de la cara fosca; – el dels ulls clars; – el del meravellós silenci; – mon Home del Poble; – pur home del poble; – senyor meu; – ma guia.

A través d'aquests apel·latius podem apreciar com en Nando és un fidel reflex d'allò que en Xènius va voler que fos la seva Teresa «... La Ben Plantada era talment una resplendent basilica d'allò mateix de què tu ets una xica ermita marinera». Ambdós tenen els ulls clars «verd pàl·lid» perquè necessàriament han de mirar envers la mediterrània –ell és pescador–, i són braus i silenciosos com correspon als representats dels homes de la seva fina Raça i, sobretot, tenen assignada la missió de guiar el Poble Català.

En Xènius, que utilitza el nom propi amb una saviesa extrema, sembla que no hauria d'haver anomenat Nando al seu Home del Poble, car un hipocorístic originat per abreujament per afèresi d'un nom més o menys castellanitzat no sembla prou genuí: Ferran – Fernando – Nando; Domènec – Domingo – Mingo; Jacint – Jacinto – Cinto; Rossend – Rossendo – Sendo.

Intueixo que Xènius no va utilitzar el prenom Ferran perquè li va semblar massa contundent (rr) i no li harmonitzava amb el de la seva heroïna. Nando,

hipocorístic d'ús freqüent entre els menestrals, té el caràcter pobletà que a en Xènius li interessa de donar a aquest senzill pescador del poble. Sembla que a l'autor aquest nom li degué suggerir les mateixes connotacions que li suggeriria el nom Teresa.

IX. DEL DOLCÍSSIM NOM DE LA BEN PLANTADA, AMB ALTRES PARTICULARITATS

Com et dius, Ben Plantada? Em dic Teresa.

Teresa, nom ple de gràcies, quan es pronuncia a la manera dels catalans.

Teresa és un nom castellà. Allí dalt és un nom adust, encès, groc, ascètic, aspre. És un nom que rima amb totes aquestes coses, de les quals es parla tant, de «la fuerte tierra castellana», de «el paisaje austero, desnudo, pardo», de «los hombres graves, vestidos de fosca bayeta», de «Ávila de los Caballeros», de «el alma ardiente de la Santa», de «Zuloaga, pintor de Castilla», de «El retablo del amor», de «La mística sensualidad, esposa de Cristo o mujeruca». Ja sabeu, fa?, quina mena de coses vull dir.

Però arriba el mateix nom a casa nostra i de passar-se'l per la boca d'una altra manera, guanya una altra sabor. Una sabor alhora dolça, casolana, calenta i substantiva, com la de la coca ensucrada. Teresa és un nom que té mans; capaç de la carícia, de l'abraçada i de la labor. Teresa és un nom, a la vegada modest i molt fi. Teresa és un nom feiner. Teresa és un nom per a respondre, amb una veu de contralt: «Servidora, em dic Teresa».

És a l'Epíleg on constatem amb més claretat com Xènius utilitza molts noms relacionats amb l'església catòlica i la religió –basílica, ermita, cilici, resar, pureza, catecisme, Bíblia, Senyor, vivent imatge, moments divins, santifica. Penso que l'autor empra aquest recurs per tal d'evitar confusions, car el tipus de discurs usat al capítol precedent podria fer pensar que aconsellava de tornar al classicisme i al paganisme«... els homes i els déus vegin tornar ...». El nom propi *Senyor* és tractat com a sinònim exacte de Nostre Senyor del capítol II i Déu del capítol VII. *Bíblia*, en canvi, malgrat aparèixer entre molts de noms d'aquest camp semàntic, no té res a veure amb la definició de P. Fabra, «Conjunt dels llibres canònics del Vell i del Nou Testament», ans es refereix al conjunt de les ensenyances que la Ben Plantada va oferir als homes de la seva Raça.

CLOENDA: Pel fet que aquesta obra d'Eugeni d'Ors és reblida de noms propis de diversa índole i de diferents tipus d'apel·latius, considero que podria ésser interessant de fer extensiu aquest estudi a totes les glosses de la Ben Plantada. A través dels noms propis que l'autor utilitza, hom pot constatar el caràcter desbordant de la seva cultura i la seva empenta abassegadora com a dirigent i ideòleg dels catalans d'aquell temps. Per tal de refermar aquesta afirmació, sense partir de cap coneixement a priori, seria convenient de revisar tota l'obra de Xènius en català.